

Hervormen en herverdelen

Is de links-rechtslijn de enige conflictlijn op het sociaaleconomisch terrein?

Simon Otjes

ABSTRACT: Reform and Redistribution. Is the Left-right Line the Only Line of Conflict on Social-economic Issues?

This article shows that the economic left/right dimension does not always suffice to understand the social-economic policy positions of political parties. It focuses on social-economic decision-making in the Netherlands in 2012. The increase of the government pension age, which was championed by parties of the left and the right and opposed by parties of the left and the right, is taken as a prime example of an issue where decision-making did not follow the left-right line of conflict. The article continues to show that party policy positions on a number of more important welfare state reforms do not follow the left/right line of conflict, but rather a reform line of conflict that divides parties from the left and the right into pro-European reformers and Euro-sceptic defenders of the existing welfare state.

KEYWORDS: policy positions, economic issues, left-right politics, political space, the Netherlands; scaling

1. Inleiding¹

Na een discussie van 6 jaar stemde de Tweede Kamer in 2012 in met de verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd. De discussie over deze beeldbepalende sociaaleconomische hervorming volgde niet de links-rechtstegenstelling die men zou mogen verwachten bij sociaaleconomische onderwerpen: de rechtse PVV en de linkse SP verzetten zich het langst tegen de maatregel die oorspronkelijk werd voorgesteld door de middenpartij D66. De vraag die centraal staat in dit artikel is of de verhoging van de pensioenleeftijd een uitzondering vormt op de algemene regel dat de links-rechtslijn Nederlandse partijen op sociaaleconomische onderwerpen scheidt, of dat er meer onderwerpen zijn waarbij dit het geval is. Is er wellicht sprake van een tweede conflictlijn die partijposities op sociaaleconomische onderwerpen bepaalt?

Bijna al het onderzoek over partijpositionering deelt de aanname dat de links-rechtslijn partijen op sociaaleconomische onderwerpen scheidt. Links steunt overheidsinterventie en streeft naar sociaaleconomische gelijkheid, terwijl rechts gelooft in marktoplossingen en meent dat sociaaleconomische ongelijkheid nuttig kan zijn (Bobbio, 1996; Downs, 1957). De centrale discussie onder onderzoekers van partijposities betreft de vraag of standpunten op andere onderwerpen zoals milieu, moraal en migratie, ook in de links-rechtslijn opgenomen kunnen worden (Mair, 2007; Pellikaan, De Lange & Van der Meer, 2007; Van der Brug & Van Spanje, 2008).

Dit onderzoek heeft een verkennend karakter. Het bekijkt in hoeverre de standpunten van partijen over de pensioenleeftijd een uitzondering vormen op een algemene regel dat partijposities in het sociaaleconomisch domein de links-rechtslijn volgen. Dit artikel richt zich hierbij op de posities van Nederlandse partijen ten tijde van de Tweede Kamerverkiezingen van 2012. Dit artikel vindt dat ook partijposities met betrekking tot hervormingen van de arbeidsmarkt en investeringen in onderwijs niet in termen van links en rechts geduid kunnen worden en dat deze posities opvallende gelijkenissen vertonen met de discussie over de pensioenleeftijd. Er is een nieuwe tegenstelling zichtbaar tussen in sociaaleconomische zin hervormingsgezinde partijen en in sociaaleconomische zin behoudende partijen.

Het artikel onderzoekt ook hoe deze nieuwe tegenstelling geïnterpreteerd zou moeten worden. Hierbij heeft het bijzonder oog voor het feit dat de onderzochte periode een speciale periode is, namelijk pal in de Europese schulden crisis. Gedurende deze periode heeft de Europese Commissie haar invloed over nationale begrotingen uitgebreid (Bauer & Becker, 2014). Dit heeft eurosceptische partijen de mogelijkheid geboden om een eigen sociaaleconomische retoriek te ontwikkelen waarin zij zich afzetten tegen “[h]et dictaat van Brussel om de economie kapot te bezuinigen” (PVV, 2012, p. 18) *c.q.* “Europese dwingelandij” (SP, 2012, p. 59). De partijen die sociaaleconomisch behoudende posities innemen, zijn juist de meest eurosceptische. Dit duidt erop dat deze nieuwe tegenstelling mogelijk samenhangt met de invloed van de Europese Commissie op het Nederlandse begrotingsbeleid en het verzet van eurosceptische partijen hiertegen. Daarom heeft dit onderzoek waarde buiten Nederland: wellicht is niet alleen in Nederland maar ook in andere Eurolanden een Europese dynamiek toegevoegd aan sociaaleconomische besluitvorming.

Dit artikel bespreekt eerst de literatuur over de dominante rol van de sociaaleconomische links-rechtslijn in modellen van partijposities. Vervolgens komen de verschillende manieren om partijposities te meten aan de orde. Daarop volgt de introductie van de posities van Nederlandse partijen in termen van de sociaaleconomische links-rechtslijn. Daarna kijkt dit artikel kort naar de ontwikkeling van partijposities met betrekking tot de pensioenleeftijd, om vervolgens te onderzoeken of deze hervorming een uitzondering was of dat er meer sociaaleconomische

onderwerpen zijn waarop partijposities de links-rechtslijn niet volgen. De vraag of deze partijposities die de links-rechtslijn tartten samen een nieuwe conflictlijn vormen, staat centraal in de laatste paragraaf van dit artikel.

2. De sociaaleconomische links-rechtslijn

Onder politicologen is er een brede consensus dat partijposities op sociaaleconomische onderwerpen een onderliggende links-rechtslijn volgen (Bobbio, 1996; Downs, 1957; Kriesi *et al.*, 2008; Mair, 2007; Noël & Thérien, 2008; Pellikaan *et al.*, 2007; Van der Brug & Van Spanje, 2009). De links-rechtslijn is zeer dominant in het debat over partijposities. De vraag die vaak wordt opgeworpen is of er naast de links-rechtslijn andere conflictlijnen nodig zijn om partijposities op niet-economische onderwerpen, zoals milieu, migratie en moraliteit te begrijpen of dat de links-rechtslijn een ‘superissue’ is, dat partijposities op alle onderwerpen scheidt (Inglehart, 1984; Mair 2007). De vraag of één conflictlijn voldoet voor alle sociaaleconomische onderwerpen wordt niet opgeworpen. Waar er dus discussie is over het aantal conflictlijnen die een rol spelen op niet-sociaaleconomische onderwerpen, is de links-rechtsconflictlijn dominant in het sociaaleconomisch domein.

Een conflictlijn is een consistent meningsverschil tussen politieke partijen: dat betekent dat politieke partijen die het eens zijn over één onderwerp (bijvoorbeeld het verhogen van de pensioengerechtigde leeftijd) het ook eens zijn over een ander onderwerp (zoals het liberaliseren van de arbeidsmarkt). Dit onderzoek richt zich dus expliciet niet op kiezers. De structuur van de kiezers- en partijenruimte hoeft niet identiek te zijn (Van der Brug & Van Spanje, 2009).

In de politieke wetenschap is er zoals gezegd brede overeenstemming dat sociaaleconomische beleidsposities gestructureerd worden door een links-rechtslijn. In de kern gaat deze conflictlijn over de organisatie van de economie. Twee onderdelen worden hierbij vaak genoemd. De eerste is de klassieke vraag van Downs: “[h]oeveel overheidsinterventie in de economie zou er moeten zijn?” (Downs, 1957, p. 116, vertaling door auteur). Rechts steunt hierbij het vrijemarktprincipe en links overheidsingrijpen. Het tweede element is sociaaleconomische gelijkheid. Dit is volgens Bobbio (1996) het centrale onderdeel van de links-rechtstegenstelling. Hij stelt dat “de tegenstelling tussen links en rechts overeenkomt met het verschil tussen het streven naar gelijkheid en het streven naar ongelijkheid” (Bobbio, 1996, p. 69, vertaling door de auteur). Links steunt de herverdeling van inkomen terwijl rechts sociaaleconomische ongelijkheid accepteert, omdat die mensen aanzet tot prestatie. Andere auteurs, zoals Noël en Thérien (2008, p. 19) benadrukken dat links en rechts een andere invulling van gelijkheid voor ogen hebben: gelijke

rechten (voor rechts) en gelijke uitkomsten (voor links). Links en rechts zijn het oneens over middelen en doelen: links steunt de nationalisatie van sectoren, hoge belastingen en hoge uitkeringen. Rechts vertrouwt op ondernemingsgewijze productie, steunt lagere belastingen en lagere uitkeringen.

Het belangrijkste debat in de studie van partijposities betreft de vraag of de links-rechtslijn alleen volstaat om alle partijposities te begrijpen. Pellikaan en collega's (2003, 2004, 2007), Kitschelt (1994; Kitschelt & McGann, 1995) en Kriesi en collega's (2008) bieden een tweedimensionale interpretatie van de politieke ruimte. De eerste conflictlijn is de sociaaleconomische links-rechtstegenstelling. Deze betreft sociaaleconomische onderwerpen. Volgens Kriesi en collega's (2008, p. 13) heeft globalisering de 'klassieke' sociaaleconomische links-rechtslijn versterkt: de vrijemarktpositie werd assertiever, omdat de nationale economie de internationale competitie moet aankunnen; de voorstanders van overheidsinterventie werden juist defensiever om burgers te beschermen tegen globalisering. Daarnaast spelen culturele thema's (migratie, integratie en veiligheid) een steeds grotere rol in de politiek. De politisering van deze thema's heeft geleid tot het ontstaan van een tweede conflictlijn (Kriesi *et al.*, 2008, p. 181; Pellikaan *et al.*, 2008): een tegenstelling tussen partijen met een multiculturele of een monoculturele visie op de samenleving.

Er zijn twee redenen om te twifelen aan het vermogen van de links-rechtslijn om posities op alle sociaaleconomische onderwerpen samen te brengen: ten eerste de groeiende europeanisering van het sociaaleconomisch beleid en ten tweede de opkomst van populistische partijen.

De groeiende invloed van de Europese Commissie op sociaaleconomisch beleid zou aan eurosceptische partijen de mogelijkheid kunnen hebben gegeven om een eigen sociaaleconomische retoriek te ontwikkelen. Sinds de invoering van het Stabiliteits- en Groeipact in 1999 zijn landen in de eurozone verplicht om hun begrotingstekort tot drie procent van het bruto binnenlands product te beperken; het Stabiliteits- en Groeipact miste echter middelen om dat af te dwingen. Sinds de invoering van de Europese Begrotingsunie in 2012 zijn de middelen van de Europese Commissie om deze drieprocentnorm af te dwingen sterk uitgebreid. Hierdoor zou er een Europese dynamiek aan partijposities in het sociaaleconomische domein kunnen zijn toegevoegd. Partijen verdelen zich niet alleen tussen links en rechts, maar ook tussen partijen die maatregelen om Nederland aan de Europese begrotingsnorm te laten voldoen steunen en partijen die zich verzetten tegen de Europese inmenging in het begrotingsbeleid en de bezuinigingen die hiervan de consequentie zijn. Deze partijen verzetten zich tegen wat ze beschrijven als "een domme bezuinigingspolitiek, die het economisch herstel in Europa buitengewoon belemmert" (SP, 2012, p. 7) of wijzen op de gevolgen van bezuinigingen voor bepaalde groepen: "[o]nze ouderen mogen niet de dupe worden van de eurocrisis" (PVV, 2012, p. 23).

Dit patroon is ook zichtbaar in landen waar de Europese Commissie al eerder heeft ingegrepen, zoals Griekenland. Hier structureert de vraag of de Europese Unie mag ingrijpen in het begrotingsbeleid partijposities in het sociaaleconomisch domein (Katsanidou, 2013): toen Griekenland geen geld meer kon lenen op de private geldmarkt, kreeg het een noodlening van de Europese Commissie, de Europese Centrale Bank en het Internationaal Monetair Fonds. Aan het accepteren van deze noodlening was een agenda van hervormingen, privatiseringen en bezuinigingen verbonden. Er zijn linkse én rechtse Griekse partijen die de noodlening en de daaraan verbonden hervormingen steunen; tegelijkertijd zijn er linkse én rechtse partijen die deze niet steunen. Eurosceptische partijen verzetten zich tegen de maatregelen, terwijl de gevestigde partijen ze steunen. Hiermee is er een tweede sociaaleconomische conflictlijn ontstaan die haaks op de bestaande links-rechtslijn staat. Het doel van dit artikel is om te verkennen of deze tegenstelling, die zichtbaar is in de retoriek van Nederlandse partijen en in de concrete beleidsposities van Griekse partijen, terug te zien is in concrete beleidsposities van Nederlandse partijen.

Populistische partijen laten zich lastig op de links-rechtslijn plaatsen: sommige onderzoekers plaatsen rechtspopulistische partijen rechts op de sociaaleconomische links-rechtslijn (Kitschelt & McGann, 1995; Kriesi *et al.*, 2008). Andere plaatsen hen in het midden (De Lange, 2007; Mudde, 2007; Pellikaan *et al.*, 2007). Gedetailleerd onderzoek van de programma's van rechtspopulistische partijen laat zien dat deze posities lastig in één sociaaleconomische conflictlijn te vatten zijn (Derks, 2006). Mogelijk komt dit doordat rechtspopulisten zich flexibel opstellen waar het sociaaleconomische onderwerpen betreft; hun kernonderwerpen liggen meer in het culturele domein (Minkenberg, 2000; Mudde, 2007). Maar het is mogelijk dat een meerdimensionale partijenruimte beter recht doet aan de positionering van populistische partijen.

3. Het meten van partijposities

Om de tegenstellingen in partijposities te meten, zijn er verschillende methoden. De keuze voor een bepaalde methode heeft gevolgen voor de resultaten die men krijgt. Het positioneren van partijen is een proces van creatie: onderzoekers schep- pen een model. Dit is nooit een volledige weergave van de werkelijkheid maar een model dat bepaalde elementen belicht en andere weglaat (Benoit & Laver, 2006). De kwaliteit van het model kan worden beoordeeld aan de hand van de interne consistentie en de externe validiteit. Hier worden kort de verschillende methodologische stappen van dit onderzoek besproken: ten eerste de keuze voor de methode van dataverzameling (de confrontatiemethode), vervolgens voor de systematiek voor het selecteren van items (op basis van aandacht in verschillende media en

budgettaire impact) en ten slotte de keuze voor de methoden van datareductie (multidimensionale schaling als inductieve methode).

3.1 *De keuze voor de confrontatiemethode*

De drie meest prominente manieren om partijposities te meten zijn het expertonderzoek, de aandachtsmethode en de confrontatiemethode. Bij expertonderzoek ('expert survey') nemen onderzoekers aan dat een bepaald aantal conflictlijnen een rol speelt bij partijpositionering. Aan experts wordt gevraagd om partijen op deze conflictlijnen te positioneren. De gemiddelde positie die experts aan een partij geven, is de schatting van de partijpositie. Het belangrijkste expertonderzoek van dit moment is de *Chapel Hill Expert Survey* (CHES) van Bakker en collega's (2015). Deze methode vereist dat onderzoekers, voor zij aan hun onderzoek beginnen, weten welke conflictlijnen belangrijk (kunnen) zijn. De centrale vraag van dit onderzoek is of de veel gebruikte links-rechtslijn voldoende is om alle posities te omvatten.

De aandachtsmethode ('saliency approach') gaat niet uit van *a priori*-opvattingen over de dimensionaliteit van de ruimte. Het *Comparative Manifesto Project* (CMP) classificeert alle (quasi-)zinnen in alle verkiezingsprogramma's in westerse landen in dezelfde categorieën (Volkens *et al.*, 2014). De onderzoekers nemen aan dat partijen zich met name door verschillen in aandacht voor onderwerpen van elkaar onderscheiden en niet zozeer in posities: een rechtse partij besteedt bijvoorbeeld meer aandacht aan defensie en een linkse partij besteedt meer aandacht aan sociaaleconomische planning. Deze methode lijkt niet erg geschikt om partijen op complexe hervormingsvraagstukken te positioneren. Als een onderwerp als de verhoging van de pensioenleeftijd hoog op de politieke agenda staat, zullen alle partijen er over schrijven in hun programma, maar de vraag is of zij zich voor of tegen deze hervorming uitspreken.

Dat idee is het uitgangspunt van de confrontatiemethode. Deze methode werd ontwikkeld door Pellikaan (2004) en toegepast door Pellikaan en collega's (2003; 2007), De Lange (2007) en Gemenis en Dinas (2010). Hierbij worden partijen gepositioneerd op basis van hun standpunten ten aanzien van een beperkt aantal stellingen die specifiek gekozen zijn om een bepaalde conflictlijn te meten. Een voorbeeld van een stelling is 'privatiseren nutsbedrijven' (Pellikaan, 2004). Partijen kunnen zich in hun verkiezingsprogramma neutraal of voor of tegen privatisering uitspreken. Een codeur bepaalt de partijpositie op alle stellingen op basis van de stellingname in verkiezingsprogramma's.

Omdat het doel hier is om te kijken hoe partijen zich positioneren op specifieke sociaaleconomische vraagstukken, gebruikt dit onderzoek de confrontatie-

methode. De andere methoden staan onderzoekers niet toe om partijposities op specifieke vraagstukken te vergelijken.

De drie belangrijkste beperkingen van de confrontatiemethode en hoe zij eerder is toegepast, zijn in dit onderzoek expliciet aangepakt. Ten eerste, de selectie van items kan arbitrair lijken. Bij eerdere toepassingen hebben auteurs zich er niet altijd van verzekerd dat zij alle relevante items geselecteerd hebben. Ten tweede is men er bij eerdere toepassing altijd vanuit gegaan dat bepaalde items bij een bepaalde conflictlijn hoorden, terwijl dit onderzoek juist een exploratief karakter heeft en niet uitgaat van aannames dat bepaalde items bij een bepaalde conflictlijn horen. Ten derde is bij eerder onderzoek uitgegaan van verkiezingsprogramma's die zeer vaag kunnen zijn op concrete beleidspunten. Ieder van deze punten is in dit onderzoek aangepakt: het eerste punt door items specifiek te selecteren in functie van het belang dat er tijdens de campagne door verschillende media aan toegedicht werd (zie onder bij selectie van items); het tweede punt door de inductieve schalingsmethode toe te passen op een set items (zie onder bij methoden van datareductie); en het derde punt door codering te baseren op het rapport *Keuzes in kaart* van het Centraal Planbureau (CPB & PBL, 2012).² Hierin geven partijen expliciet hun sociaaleconomische keuzes weer.

3.2 *De selectie van items*

Welke items een onderzoeker selecteert, kan van grote invloed zijn op het uiteindelijke model. In dit onderzoek is er daarom voor gekozen om items te selecteren die een grote rol hebben gespeeld in de verkiezingscampagne en die een substantieel effect zouden hebben op de overheidsuitgaven. Dit artikel beperkt zich tot het sociaaleconomisch domein en kijkt daarom alleen naar items die zijn opgenomen in *Keuzes in kaart*. Bovendien is er op basis van *Keuzes in kaart* een inschatting te maken van de budgettaire effecten van een maatregel. Dit budgettaire effect wordt meegenomen als één van een aantal selectiefactoren: hierbij wordt gekeken naar het verschil tussen de grootste verwachte besparing op een post en de grootste verwachte intensivering op deze post. Bijvoorbeeld: op de post defensiematerieel wilde de SGP 200 miljoen extra investeren, de SP wilde hier 1,4 miljard op bezuinigen. Dit zijn de twee meest extreme partijen. De afstand tussen hen is 1,6 miljard. De afstanden op de 221 posten in *Keuzes in kaart* zijn zo herberekend dat het maximum 1 is. De zes andere selectiefactoren zijn de opname van deze items in verschillende keuzevergelijkers: namelijk de opname als stelling in het Kieskompas, de Stemwijzer, het RTL/BNR Carrédebat op 4 september 2012,³ de opname van het item in het standpuntenoverzicht in *Trouw* van 8 september 2012 of de serie 'De grote thema's' in *de Volkskrant* (tussen 5 en 12 september).⁴ Opname van een item in ieder van deze media en het budgettaire effect tellen even zwaar. De twintig

items die op deze criteria het hoogst scoorden zijn opgenomen. In de appendix zijn de 35 hoogst scorende items weergegeven. Dit zijn items die zijn genoemd in ten minste één medium ofwel een budgettaire effect hadden van ten minste 2 miljard.

3.3 *Methoden van datareductie*

Om van deze twintig items een model te bouwen, gebruikt dit artikel Multidimensionale Schaling (MDS). MDS heeft weinig aannames over de aard van de data. Hierin verschilt ze van op correlatiegebaseerde methoden als Cronbachs α of factoranalyse, die normaalverdeelde data nodig hebben (Kruskal & Wish, 1978). Met een tiental partijen die zich alleen maar voor, tegen of neutraal kunnen uitspreken, is een normaalverdeling geen realistische assumptie. MDS gaat niet uit van *a priori*-aannames over de aard en het aantal gehanteerde dimensies. Deze methode wordt toegepast op een afstandsmatrix. MDS creëert een model met een gegeven aantal dimensies dat het best de afstanden uit de matrix weergeeft. De afstanden tussen partijen worden berekend op basis van onenigheid over beleidskwesties. Hier wordt non-metrische MDS gebruikt en specifiek *Sammon's Non-Linear Mapping* op euclidische afstanden tussen de standpunten voor partijen (Sammon, 1969). De keuze voor niet-parametrische MDS boven parametrische MDS is gebaseerd op het feit dat de eerste minder gevoelig is voor *outliers* dan de tweede. De mate waarin een model met een bepaald aantal dimensies de afstanden tussen de partijen goed weergeeft, wordt uitgedrukt in stress. Stress kan begrepen worden als het deel van de afstanden dat onjuist wordt weergegeven in een model. Voor eendimensionale representatie wordt als vuistregel een stressniveau dat lager is dan 0,15 acceptabel gevonden: dat betekent dat 15% van de afstanden verkeerd wordt weergegeven in het model.

De MDS-modellen zijn lastig te interpreteren zonder verdere analyse. In dit artikel wordt *property fitting* gebruikt (Van der Brug, 1997, pp. 60-62) om de samenhang te bepalen tussen individuele items en het hele model. Een regressiemodel wordt gedraaid met een bepaald item als *afhankelijke* variabele en de dimensies uit het model als *onafhankelijke* variabelen. Deze regressiecoëfficiënten kunnen geometrisch geïnterpreteerd worden. Ze kunnen als een lijn weergegeven worden.⁵ De samenhang tussen de items en beide dimensies wordt uitgedrukt in de R^2 .

4. De sociaaleconomische links-rechtslijn in Nederland

De partijen die voor én na de verkiezingen van 2012 in de Tweede Kamer zaten, staan in Tabel 1. Tabel 1 toont ook hun sociaaleconomische links-rechtsposi-

HERVORMEN EN HERVERDELEN

ties volgens de CHES, een expertonderzoek, en de CMP, dat uitgaat van de aandachtsmethode. De meest recente data dateren uit 2010. De CHES-data tonen de academische consensus over partijposities (Bakker *et al.*, 2015). Voor de CHES zijn vier sociaaleconomische items samengenomen.⁶ Zoals te zien is aan de stress, meten deze items hetzelfde onderliggende concept: de stress is 0,03, ver onder de grens van 0,15. De waarden gaan van nul tot tien.

Voor de CMP hebben McDonald en Mendes (2001) een sociaaleconomische links-rechtsschaal ontwikkeld. Om deze te berekenen trekt men de aandacht die partijen besteden aan dertien linkse onderwerpen af van de aandacht die partijen besteden aan negen rechtse items.⁷ Deze schaal loopt van een hypothetisch volledig communistisch programma (op -100) tot een volledig kapitalistisch programma (op +100). In de praktijk zijn Nederlandse partijen aan de centrumlinks zijde gepositioneerd (tussen -25 en +0,2). De twee schalen (CMP en CHES) kunnen samen worden genomen in één gezamenlijke schaal (de stress is 0,06 – ver onder de grens van 0,15). Deze posities zijn ook weergegeven in Tabel 1. Samen geven ze een goed beeld van de sociaaleconomische links-rechtslijn.

TABEL 1. Nederlandse partijen en hun posities op de links-rechtslijn.

Partijnaam			CHES	CMP	Dimensie
Afk.	Naam	Ideologie	2010	2010	2010
SP	Socialistische Partij	Socialistisch	-7.24	-22.1	-0.78
GL	GroenLinks	Groen	-4.35	-25.2	-0.66
PvdA	Partij van de Arbeid	Sociaaldemocratisch	-2.40	-17.1	-0.37
PvdD	Partij voor de Dieren	Groen	-2.98	-4.6	-0.05
SGP	Staatkundig Gereformeerde Partij	Conservatief-christelijk	3.93	-11	0.06
D66	Democraten 66	Sociaalliberaal	1.00	-5.7	0.19
PVV	Partij voor de Vrijheid	Rechts-populistisch	2.35	-4.4	0.28
CU	ChristenUnie	Christelijk-sociaal	-0.24	0.2	0.33
CDA	Christen-Democratisch Appèl	Christendemocratisch	2.84	-3.2	0.36
VVD	Volkspartij voor Vrijheid en Democratie	Conservatief-liberaal	7.08	-0.9	0.64
Stress			0.03	n.v.t.	0.06
N Items			4	22	2

Nederlandse partijen met namen, afkortingen, beschrijving van hun ideologie, positie volgens de *Chapel Hill Expert Survey*, de *Comparative Manifestos Project* en een dimensie op basis van de die twee. Inclusief mate van stress voor inductief geproduceerde dimensies en aantal items.

De kern van het Nederlandse partijstelsel wordt gevormd door drie partijen (Smith, 1989): het Christen-Democratisch Appèl (CDA), de Partij van de Arbeid (PvdA) en de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD). Op sociaaleconomische onderwerpen heeft de PvdA een centrumlinkse positie, het CDA een centrumrechtse positie en de VVD een rechtse positie. Links van de PvdA staan twee

partijen: de Socialistische Partij (SP) en GroenLinks (GL). Tussen de PvdA en het CDA staan vijf partijen: de Partij voor de Dieren (PvdD), de Staatkundig Gereformeerde Partij (SGP), Democraten '66 (D66), de Partij voor de Vrijheid (PVV) en de ChristenUnie (CU).

5. Het verhogen van de pensioengerechtigde leeftijd

Hierboven zijn de posities van Nederlandse partijen op de links-rechtsconflictlijn uiteengezet. Deze paragraaf richt zich op het debat over het verhogen van de pensioenleeftijd van 65 naar 67. Als alleen de links-rechtsconflictlijn ertoe zou doen voor partijposities in het sociaaleconomisch domein, dan zou men verwachten dat rechtse partijen een dergelijke beperking van de sociale zekerheid steunen en linkse partijen niet.

In 2006 sprak alleen middenpartij D66 zich uit voor de verhoging van de pensioenleeftijd. Deze partij haalde drie van de 150 zetels in de Tweede Kamer. Dit voorstel kreeg weinig aandacht.⁸ In reactie op de bankencrisis van 2008 besloot de coalitie van CDA, PvdA en CU om de uitgaven tijdelijk te verhogen om zo de economie te stimuleren. Daar stonden hervormingen tegenover die zouden zorgen voor een begrotingsbalans op de lange termijn, zoals voorgeschreven in het Stabi- liteits- en Groeipact: één daarvan was de verhoging van de pensioenleeftijd. Het kabinet viel voordat de maatregel uitgewerkt kon worden.

TABEL 2. Partijposities met betrekking tot de pensioenleeftijd.

Partij	2006	2010	Stemming (2011) ⁹	2012
SP	Nooit	Nooit	Tegen	2025 ^c
GL	^a	^a	Tegen	2021
PvdA	Nooit	2025	Voor	2025
PvdD	Nooit ^b	2040 ^b	Tegen	2030 ^b
SGP	Nooit	2026	Voor	2020
D66	2032	2022	Tegen	2021
PVV	Nooit ^b	Nooit	Tegen	Nooit
CU	Nooit	2029	Voor	2024
CDA	Nooit	2020	Voor	2020
VVD	Nooit	2022	Voor	2018

Jaren waarin de pensioenleeftijd 67 zou moeten zijn.

a: GL stelde dat mensen moest kunnen pensioneren van 45 jaar participatie.

b: Deze partijen hadden hun programma niet ingediend bij het CPB.

c: SP was niet voor een geleidelijke verhoging van de pensioenleeftijd, maar om de AOW-uitkering tussen 66 en 67 inkomensafhankelijk te maken en deze vervolgens geleidelijk af te bouwen.

Bij de vervroegde Tweede Kamerverkiezingen van 2010 spraken alle partijen zich over dit vraagstuk uit. De partijposities zijn samengevat in Tabel 2. De SP, die op de sociaaleconomische links-rechtsconflictlijn uiterst links staat, en de PVV, die een centrumrechtse positie heeft, waren tegen. Ze wilden ouderen niet laten betalen voor een crisis waar zij zelf geen schuld aan hadden. De andere partijen waren het oneens over de precieze uitvoering maar stemden alle in met het principe. Rechtse partijen zoals de VVD waren voorstander van een snelle invoering, linkse partijen zoals de PvdA van een trage.

In 2010 vormden CDA en VVD een minderheidskabinet met steun van de PVV. Deze partij had aangekondigd de verhoging van de pensioenleeftijd niet te steunen (Afonso, nog te verschijnen). Daarom moesten CDA en VVD zoeken naar een alternatieve meerderheid. In de Tweede Kamer steunden de regeringspartijen, PvdA, CU en SGP het voorstel. PVV en SP stemden tegen, omdat ze tegen iedere verhoging waren. D66 en GL stemden tegen, omdat ze vonden dat de hervorming niet snel genoeg werd ingevoerd. Na de val van het minderheidskabinet in 2012 kwam een tijdelijke begrotingscoalitie van VVD, CDA, D66, CU en GL tot een nieuwe begroting met daarin een versnelde verhoging van de pensioenleeftijd.

Hiermee werd de verhoging van de pensioenleeftijd wederom onderwerp van de verkiezingsstrijd. De begrotingscoalitiepartijen steunden een snelle invoering, de PvdA een trage. In de CPB-doorrekening gaf de SP haar verzet tegen de maatregel op. De PVV bleef principieel tegen. In 2015 kwam de versnelde invoering door de Tweede Kamer met steun van VVD, PvdA, CDA, SGP, D66 en GL.¹⁰

Opmerkelijk aan dit besluitvormingsproces is dat het niet de links-rechtslijn volgde. De tegenstemmen zijn te vinden aan de linker- én de rechterkant van het politieke spectrum (SP en PVV). De partijen die het eerst voorstander waren van aanpassing of die vasthielden aan een snelle verhoging zijn ook te vinden aan de linker- én de rechterkant van het spectrum (GL en D66).

6. Twintig sociaaleconomische maatregelen

In de voorgaande paragraaf is de besluitvorming over de verhoging van de pensioenleeftijd besproken. Deze volgde niet de tegenstelling tussen links en rechts. Deze paragraaf probeert het debat over de pensioenleeftijd in een bredere context te plaatsen: is dit een uitzondering op een algemene regel dat sociaaleconomische politiek altijd langs de links-rechtslijn verloopt? Tabel 3 toont de twintig belangrijkste sociaaleconomische maatregelen uit de programma's van 2012, geselecteerd op basis van verschillende media. De partijposities op deze items volgen lang niet altijd de links-rechtsconflictlijn.

HERVORMEN EN HERVERDELEN

TABEL 3. 20 stellingen.

Stellingen	WD	PvdA	PVV	CDA	SP	D66	GL	CU	SGP	β_1	β_2	R ²
De eigen bijdragen in de zorg moeten worden verhoogd.	1	-1	-1	1	-1	1	0	1	0	0.20	0.17	0.72
De pensioenleeftijdsvrhoging moet versneld worden ingevoerd.	1	0	-1	1	0	1	1	0	1	0.07	0.21	0.77
De hypotheekrenteaftrek moet worden beperkt.	-1	1	-1	-1	1	1	1	1	1	0.25	0.14	0.64
De WW-duur moet worden verkort.	1	0	-1	1	-1	1	1	0	1	0.13	0.25	0.91
Het ontslagrecht moet worden versoepeld.	1	0	-1	1	-1	1	1	0	1	0.13	0.25	0.91
Er moet worden bezuinigd op defensie.	0	1	1	1	1	1	1	-1	-1	-0.13	-0.02	0.20
Het leenstelsel moet de studiefinanciering vervangen.	1	1	-1	-1	-1	1	1	-1	-1	-0.08	0.28	0.63
De huren mogen sterker stijgen dan de inflatie.	1	1	-1	1	-1	1	1	1	1	0.09	0.25	0.74
Het ontwikkelingssamenwerkingbudget moet worden verhoogd.	-1	0	-1	-1	1	0	1	-1	-1	-0.26	0.08	0.82
De marktwerking in de zorg moet worden vergroot	1	-1	-1	0	-1	0	0	0	0	0.15	0.14	0.85
Er moet worden bezuinigd op wegaanleg.	-1	1	-1	1	1	1	1	1	1	-0.14	0.10	0.33
De kinderbijslag moet inkomensafhankelijk worden.	-1	-1	1	-1	1	1	1	-1	-1	-0.19	0.03	0.29
De langdurige zorg moet naar de gemeenten.	1	1	-1	1	-1	1	1	1	1	0.09	0.25	0.74
Alleen de vergoedingen voor woon-werkverkeer met het openbaar vervoer blijven onbelast.	-1	-1	-1	0	-1	1	1	0	-1	-0.04	0.18	0.38
De uitgaven aan cultuur en media moeten worden verhoogd.	-1	1	-1	0	1	1	1	0	-1	-0.25	0.11	0.75
Er kan btw geheven worden over (gelegaliseerde) soft drugs.	-1	1	-1	-1	1	1	1	-1	-1	-0.31	0.14	0.89
De ziektekostenverzekeringspremie moet inkomensafhankelijk worden.	-1	1	-1	-1	1	-1	1	-1	-1	-0.31	0.03	0.79
Er moet aanzienlijk meer geld worden uitgetrokken voor onderwijs.	0	0	-1	0	-1	1	1	0	0	0.00	0.23	0.86
Meer dan 14% van de energie moet in 2020 hernieuwbaar zijn.	0	1	-1	-1	0	1	1	1	0	-0.15	0.20	0.72
Het belastingtarief voor de hoogste inkomens moet omhoog.	-1	1	-1	-1	1	-1	1	-1	-1	-0.31	0.03	0.79

Posities van partijen op twintig geselecteerde items en de samenhang van deze items met dimensies uit MDS model in termen van beta-waarden met horizontale en verticale dimensie en model als geheel in termen van R².

Het verhogen van de pensioenleeftijd was niet het enige voorstel om de sociale zekerheid te hervormen. Er was parallel aan deze discussie een debat over de arbeidsmarkt. VVD, CDA, D66, GL en SGP streefden naar een flexibele arbeidsmarkt, naar 'Deens model', met een soepeler ontslagrecht en een kortere werkloosheidsuitkering. PVV en SP waren hiertegen: in tijden van crisis zou de sociale bescherming niet beperkt moeten worden. Ook de discussie over de kinderbijslag volgde de links-rechtsconflictlijn niet: het voorstel om de kinderbijslag, de tegemoetkoming voor de kosten in het levensonderhoud van kinderen, inkomensafhankelijk te maken, kon rekenen op instemming van de linkse SP, GroenLinks en PvdA en de rechtse PVV.

In Nederland wordt de medische zorg op twee verschillende manieren gefinancierd: iedere burger is verplicht verzekerd bij private verzekeraars voor curatieve zorg. Daarnaast is er een collectieve volksverzekering voor langdurige zorg. In 2012 wilden alle partijen, behalve PVV en SP, deze langdurige zorg decentraliseren. Ook was er discussie over het uitbreiden van de eigen bijdragen in de curatieve en langdurige zorg. Hier is eenzelfde patroon zichtbaar: PVV en SP, samen met de PvdA, verminderden de eigen bijdragen; VVD, CDA, D66 en CU verhoogden deze. Voor de curatieve zorg speelde er een discussie over de concurrentie tussen ziekenhuizen. VVD versterkte de marktwerking in de zorg; PvdA, SP en PVV draaiden dit terug en kozen voor sterkere sturing vanuit de overheid. Zo ontstaat het beeld dat er twee groepen tegenover elkaar staan waar het de zorg betreft: PVV, SP en PvdA enerzijds en VVD, CDA, D66 en CU anderzijds. Toch zijn er voorbeelden van onderwerpen in de zorgsector die langs links-rechtslijnen verlopen, zoals de ziektekostenverzekeringsspremie voor curatieve zorg: alleen de linkse partijen (PvdA, GL en SP) wilden dat deze inkomensafhankelijk werd.

In Nederland worden huiseigenaars gesubsidieerd: de hypotheekrente die mensen betalen voor het eerste huis kan worden afgetrokken van het belastbaar inkomen. Huurders hebben een beschermde positie, omdat er een maximum is aan de stijging van huren in de socialehuursector. De rechtse partijen (VVD, PVV en CDA) wilden de hypotheekrenteaftrek onaangetaast laten, terwijl de andere partijen de hypotheekrenteaftrek wilden beperken. SP en PVV wilden dat huren niet sterker mogen stijgen dan de inflatie. De andere partijen stelden verhuurders wel in staat om de huren verder te verhogen. Volkshuisvestingsbeleid volgt de links-rechtslijn bij de hypotheekrenteaftrek, maar doorkruist deze bij de huurstijgingen.

Voor het onderwijs richtte de discussie zich in de eerste plaats op de financiering: D66 en GL wilden aanzienlijk meer geld investeren in onderwijs (meer dan een miljard). De PVV en de SP bezuinigden op onderwijs. De invoering van het leenstelsel voor studenten was een ander belangrijk thema. Studenten kregen de studiefinanciering, een tegemoetkoming in het levensonderhoud, als gift. Het voorstel was om die om te zetten naar een lening. Links en rechts zijn voorstanders van deze hervorming te vinden, respectievelijk de paren PvdA en GL, en VVD en D66.

Zij wilden een profijtbeginsel invoeren voor het hoger onderwijs. Tegenstanders zijn zowel aan de linkerkant (SP) als aan de rechterkant (PVV, CU, SGP en CDA) te vinden. Zij stelden dat een leenstelsel jongeren ontmoedigt om te gaan studeren.

Bij belastingen zijn er zowel maatregelen te vinden die de links-rechtslijn volgen als maatregelen die dit niet doen. Vóór de verkiezingen steunde een begrotingscoalitie van linkse en rechtse partijen een nieuwe begroting waarin de reiskostenvergoeding (die voorheen belastingvrij was) werd belast. Alle partijen namen afstand van deze maatregel. GroenLinks en D66 hielden het meest aan deze maatregel vast door de belastingvrijstelling te beperken tot het openbaar vervoer. Links (PvdA en SP) en rechts (VVD, PVV en SGP) zijn er partijen te vinden die de maatregel helemaal terug wensten te draaien. Tegelijkertijd zijn er een aantal belastingmaatregelen die de links-rechtslijn volgen: hogere belastingen voor hogere inkomens, waarvan alleen PvdA, SP en GL voorstander zijn. De legalisering van soft drugs, waarvan D66, GL, SP en PvdA voorstander waren, had ook fiscale gevolgen, want er zou btw geheven kunnen worden over de verkochte drugs.

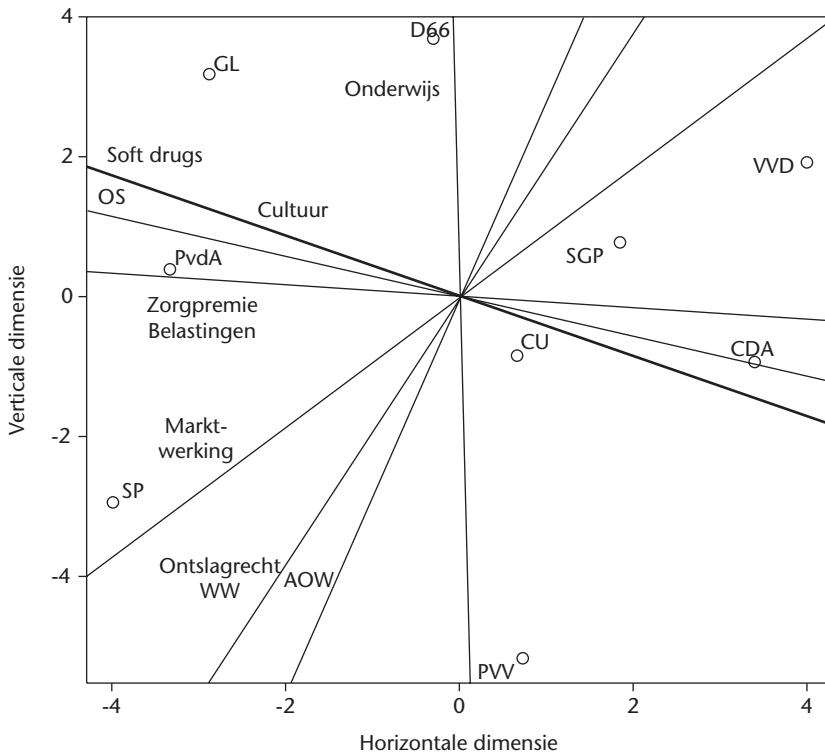
Ten slotte zijn er uitgaven. Zo is er een groep uitgaven die door Wilders 'linkse hobby's' genoemd worden.¹¹ Uit deze politieke terminologie blijkt al dat op deze onderwerpen de klassieke links-rechtstegenstelling speelt. Dit betreft subsidies voor cultuur en media en ontwikkelingssamenwerking. De rechtse partijen (VVD, SGP en PVV) wilden hierop bezuinigen. GL en SP wilden aan deze twee posten juist meer geld uitgeven. Eenzelfde patroon is zichtbaar bij uitgaven voor wegaanleg en defensie. Hierop bezuinigen SP, GL, PvdA en D66, terwijl de partijen aan de rechterkant hier evenveel of meer geld voor willen uittrekken. Ten slotte zijn er maatregelen om hernieuwbare energie te stimuleren. Hier verschillen partijen in de percentages hernieuwbare energie die met hun maatregelen bereikt kunnen worden: PvdA, GL, D66 en ChristenUnie zouden in 2020 meer dan 14% hernieuwbare energie kunnen bereiken, terwijl het CDA en de PVV onder dit streven blijven.

7. Een tweedimensionaal model van sociaaleconomische partijposities

Hierboven is een twintigtal individuele maatregelen besproken. Daarbij was voor sommige maatregelen een links-rechtstegenstelling zichtbaar en voor andere vaak een tegenstelling tussen PVV en SP enerzijds en partijen als VVD, D66 en GL anderzijds. De vraag is of deze indrukken blijven bestaan als systematischer naar deze patronen gekeken wordt met Multidimensionale Schaling. Een eendimensionaal MDS-model van deze partijposities heeft een stress van 0,18, hoger dan de grens van 0,15. Een tweedimensionaal MDS-model heeft een stress van 0,03, ver onder de grens van 0,15. Een tweedimensionaal model is gerechtvaardigd. Dit mo-

HERVORMEN EN HERVERDELEN

del is weergegeven in Figuur 1. Aan de linkerkant van de figuur staan GL, PvdA en SP. Aan de rechterkant CDA en VVD. D66, CU, SGP en PVV nemen een middenpositie in. Onderaan de figuur staan SP en PVV. Bovenaan de figuur staan GL, VVD en D66. PvdA, CU, CDA en SGP nemen een middenpositie in.

Multidimensionaal Schalingsmodel op basis van 20 items. Stress is 0.03. Tien best scorende items zijn in het model geplot.

FIGUUR 1. Posities in het tweedimensionale MDS-model met items erin geplot.

Naast de tegenstelling tussen links en rechts is er dus een tegenstelling tussen GL, D66 en VVD enerzijds en SP en PVV anderzijds. Hoe moet deze tweede tegenstelling begrepen worden? In de eerste plaats is er de samenhang tussen individuele items en het model. De tien items die het sterkst samenhangen met het model worden weergegeven in Figuur 1. De regressiecoëfficiënten en de R^2 zijn weergegeven in Tabel 3.

Een vijftal items in Figuur 1 hangt met name samen met de horizontale dimensie. Deze items betreffen de herverdeling van inkomen tussen arm en rijk (door hogere belastingen voor hogere inkomens of een inkomensafhankelijke zorgpremie).

Deze schaal betreft het begrip ‘sociaaleconomische gelijkheid’, dat een centrale rol speelt in de links-rechtslijn. Het item over marktwerking in de zorg hangt evenveel samen met de verticale als met de horizontale dimensie. Een ander deel van de items die samenhangen met de horizontale dimensie heeft een postmaterialistische component, zoals uitgaven voor cultuur en belasting van soft drugs. Uitgaven voor ontwikkelingshulp raken zowel aan egalitarisme als aan postmaterialisme. Centraal in deze conflictlijn staat de herverdeling van inkomen, vandaar de naam ‘herverdelingsconflictlijn’.

Een viertal items hangt met name samen met de verticale dimensie. Deze items betreffen uitgaven aan onderwijs, de pensioenleeftijd, het ontslagrecht en de werkloosheidsuitkering. Dit zijn vrij uiteenlopende stellingen. Toch zijn er kruisverbanden te vinden. Deze stellingen betreffen de voorkeur voor een vrije markt, met name de liberalisering van de arbeidsmarkt. Een deel van deze stellingen betreft herverdeling tussen generaties: het verhogen van de pensioenleeftijd is een maatregel die ouderen treft en extra geld voor onderwijs komt ten goede aan jongeren. Centraal in deze conflictlijn staat een aantal grote hervormingen, waartegen de SP en de PVV zich verzetten. Daarom zou men deze tegenstelling ‘hervormingsconflictlijn’ kunnen noemen.

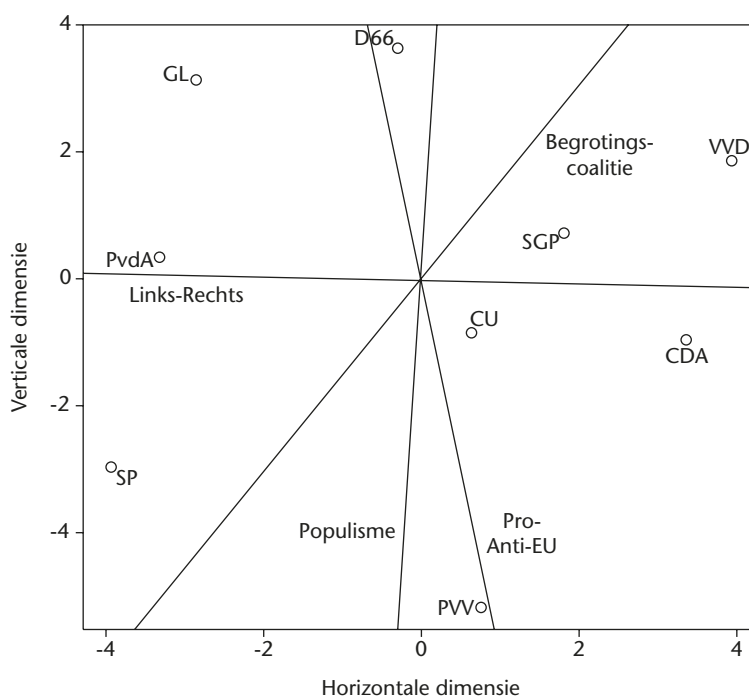
Om de dimensies verder te begrijpen, kan men kijken naar de samenhang tussen het model en vier andere tegenstellingen: op basis van de theorieparagraaf zou men kunnen verwachten dat de links-rechtslijn, de tegenstelling tussen pro- en anti-Europese partijen¹² en de mate van populisme¹³ een rol spelen. In dit artikel is al enkele keren de tijdelijke begrotingscoalitie genoemd van CDA, VVD, D66, GL en CU die na het einde van de gedoogconstructie met de PVV een nieuwe begroting opstelde. Het is mogelijk dat de verticale dimensie een tegenstelling is tussen de begrotingscoalitie en de partijen die dit begrotingsakkoord niet sloten.

Net als bij de items wordt de samenhang tussen deze tegenstellingen en de dimensies van het model bepaald aan de hand van regressies. De resultaten zijn weergegeven in Tabel 4 en ingetekend in Figuur 2: dit zijn dezelfde partijposities, maar nu met andere tegenstellingen erin getekend. Als de R^2 hoog is, is er sprake van een sterke samenhang tussen deze tegenstelling en het model. De horizontale dimensie hangt sterk samen met de links-rechtstegenstelling (de R^2 is 0,84). De verticale dimensie hangt sterk samen met de tegenstelling tussen pro- en anti-Europese partijen (de R^2 is 0,71). Deze tweede dimensie lijkt dus pro- en anti-Europese partijen te scheiden. Veel maatregelen die samenhangen met de tweede dimensie, zoals de verhoging van de pensioenleeftijd, hadden tot doel om ervoor te zorgen dat de Nederlandse begroting aan de Europese begrotingsregels zou voldoen. De eurosceptische retoriek die stelt dat Nederland zelf zijn eigen begrotingsbeleid moet bepalen, gaat hand in hand met concrete beleidsposities. Een vergelijkbaar patroon is zichtbaar in landen waar de Europese Commissie eerder optrad, zoals in Griekenland (Katsanidou, 2013).

TABEL 4. **Samenhang tussen externe conflictlijnen en MDS-model.**

	β_1	β_2	R^2
Links/Rechts	0.16	-0.00	0.84
Pro/Anti-EU	0.05	-0.27	0.71
Populisme	-0.01	-0.19	0.58
Begrotingscoalitie	0.07	0.11	0.48

Samenhang van deze externe conflictlijnen met dimensies uit MDS- model in termen van beta-waarden met horizontale en verticale dimensie en model als geheel in termen van R^2 .

Multidimensionaal Schalingsmodel op basis van 20 items. Stress is 0,03. Vier externe conflictlijnen zijn in het model geplot.

FIGUUR 2. **Posities in het tweedimensionale MDS-model met externe conflictlijnen erin geplot.**

De samenhang tussen het model en de mate van populisme is lager dan deze twee ideologische conflictlijnen (de R^2 is 0,58). Deze tegenstelling hangt samen met de verticale dimensie. De SP en de PVV, de twee partijen die het hoogst scoren op populisme, staan beide onderaan Figuur 1: ze delen naast hun populisme klaarlijk vergelijkbare sociaaleconomische posities. De regressieanalyse geeft echter

aan dat de tegenstelling tussen pro- en anti-Europese partijen sterker samenhangt met partijposities.

De samenhang tussen de partijposities en de begrotingscoalitie is lager dan de samenhang met de pro- en anti-EU-conflictlijn en de mate van populisme (de R^2 is 0,48). De begrotingscoalitie staat rechtsboven in de figuur en oppositie met name linksonder in de figuur. Dit is geen perfecte verdeling: de SGP en de PvdA, die buiten deze coalitie stonden, scoren immers allebei hoger op de verticale dimensie dan CU en CDA, die het akkoord wel tekenden. Het gebrek aan samenhang in deze coalitie was ook al zichtbaar in de verdeelde posities over de aftrekbaarheid van de reiskosten; dit was een onderdeel van het akkoord, maar *geen* van de partijen in de begrotingscoalitie onderschreef deze maatregel in haar programma.

Samenvattend: er kan een tweedimensionaal model gemaakt worden dat de sociaaleconomische beleidsposities van partijen met een minimum aan vertekening weergeeft. De eerste dimensie, de herverdelingsconflictlijn, valt samen met de links-rechtslijn. Deze dimensie hangt niet alleen samen met stellingen die over inkomensverdeling, gaan maar ook met stellingen over postmaterialistische onderwerpen. De tweede dimensie, de hervormingslijn, volgt de links-rechtslijn niet. Deze tegenstelling hangt samen met het verhogen van de pensioenleeftijd, maar ook met partijposities die betrekking hebben op andere hervormingen van de arbeidsmarkt en investeringen in onderwijs. Deze tegenstelling raakt aan de herverdeling tussen generaties. Bovendien lijken juist eurosceptische partijen zich op deze schaal te onderscheiden van andere partijen.

8. Conclusie

De notie dat er één sociaaleconomische scheidlijn is die (Nederlandse) politieke partijen scheidt, namelijk de links-rechtslijn, geniet een brede consensus. Dit artikel nam de besluitvorming over één maatregel, die deze tegenstelling niet volgde, namelijk de verhoging van de pensioenleeftijd, als uitgangspunt en onderzocht in hoeverre deze maatregel een uitzondering was de dominantie van de links-rechtslijn. Dit onderzoek laat zien dat partijposities op de pensioenleeftijd onderdeel zijn van een patroon. Waar het de hervorming van de arbeidsmarkt en investeringen in onderwijs betreft, zijn partijposities op eenzelfde manier geordend. Er is een tweedimensionale structuur nodig om partijposities van Nederlandse partijen in 2012 weer te geven: naast de links-rechtsconflictlijn is er een tegenstelling tussen in economisch opzicht hervormingsgezinde partijen en behoudende partijen. Hiermee laat dit artikel zien dat de links-rechtslijn niet de enige conflictlijn in het sociaaleconomisch domein is. Deze resultaten zijn belangrijk voor onderzoek naar sociaaleconomische besluitvorming, maar hebben ook implicaties voor on-

derzoek naar kabinetsformaties, stemgedrag en representatie: politicologen zullen de bestaande modellen die uitgaan van één sociaaleconomische dimensie moeten heroverwegen, in elk geval voor Nederland in 2012.

Dit onderzoek duidt erop dat de tegenstelling tussen pro- en anti-Europese partijen een rol speelt bij deze nieuwe tegenstelling: de verdeling tussen pro-Europese partijen en anti-Europese partijen, volgens Van der Brug en Van Spanje (2008) en Kriesi en collega's (2008) een belangrijke aparte conflictlijn, lijkt ook doorgedrongen te zijn in het sociaaleconomische domein. De eurosceptische partijen verzetten zich tegen de Europese begrotingsnorm en de pro-Europese partijen die de verzorgingsstaat willen hervormen om te voldoen aan Europese regels. De links-rechtsconflictlijn is nog steeds relevant en betreft met name de herverdeling van inkomen. Tegelijkertijd zijn er sociaaleconomische onderwerpen die sterk aan andere vraagstukken raken, zoals buitenlandbeleid (ontwikkelings-samenwerking) en de moraal (legalisering soft drugs) die wel in de links-rechtslijn passen, terwijl dit soort onderwerpen vaak wordt gerekend tot een mogelijke tweede dimensie.

PVV en D66 verdienen bijzondere aandacht: op de sociaaleconomische links-rechtslijn hebben deze partijen een vrijwel identieke centrumrechtse positie. Er zijn echter opvallende verschillen tussen deze partijen op de hervormingconflictlijn. De sociaaleconomische standpunten van de PVV zijn een combinatie van beleidsposities waarbij de PVV linkse partijen als SP als tegenstrevers vindt en rechtse partijen als de VVD als bondgenoot, zoals het bezuinigen op cultuur, en van beleidsposities waarbij de PVV de SP als bondgenoot vindt en hervormers van links en rechts (GL en VVD) als tegenstrever, zoals het verhogen van de pensioenleeftijd. De eerste posities zijn te benoemen als rechts en de laatste posities als sociaaleconomisch 'behoudend'. D66 neemt een diametraal tegenovergestelde positie in: op de onderwerpen waarover PVV en VVD het eens zijn, zoals de hypotheekrenteaftrek, zijn de Democraten het vaak oneens met deze partijen. Op onderwerpen waarop VVD en PVV het oneens zijn, is D66 het eens met de VVD, zoals bij het sociaal leenstelsel. In tegenstelling tot het beeld dat naar voren komt uit het expertonderzoek en de aandachtsmethode, heeft D66 geen centrumrechtse positie, maar een *centrumlinkse* hervormingsgezinde positie.

Dit artikel richtte zich op de Nederlandse verkiezingen van 2012: deze verkiezingen vonden onder een bijzonder gesternte plaats. Zo werd er een speciale begrotingscoalitie gevormd om te voldoen aan Europese begrotingsregels. Anno 2015 zijn veel van de besproken hervormingen wetgeving geworden, zoals de decentralisatie van de langdurige zorg. Het is daarom een open vraag of ook in komende jaren deze tegenstelling tussen hervormingsgezinde en behoudende partijen een rol zal spelen in de sociaaleconomische politiek. Toekomstig onderzoek zou zich kunnen richten op de vraag of de partijposities in 2012 een uitzondering waren op een algemene regel dat sociaaleconomische politiek in Nederland altijd gestruc-

tureerd wordt door de links-rechtslijn. Het feit dat de Europese Commissie een blijvende rol heeft gekregen in het begrotingsproces is een reden om te verwachten dat partijen ook in de toekomst de Europese conflictlijn bij de begrotingspolitiek zouden kunnen betrekken.

Ten tweede zou toekomstig onderzoek zich kunnen richten op de vraag of Nederland een uitzondering is op een algemene regel in West-Europese democratieën. De samenhang tussen de posities van partijen over Europese integratie en posities van partijen op de hervormingsschaal geeft aan dat het bestaan van de nieuwe tegenstelling mogelijk het gevolg is van de groeiende invloed van de Europese Commissie op begrotingspolitiek. In dit opzicht is Nederland niet uitzonderlijk. Daarom zouden er meer landen kunnen zijn waar sociaaleconomische politiek zich aan het links-rechtspatroon onttrekt. Bewijs uit Griekenland, een land waar de Europese Commissie eerder optrad, suggereert dat dit inderdaad het geval is (Katsanidou, 2013).

Noten

1. De auteur wil Tom Louwerse, Huib Pellikaan, Paul Lucardie en de twee anonieme reviewers van *Res Publica* bedanken voor hun commentaar op eerdere versies van dit artikel.
2. De PvdD legde haar verkiezingsprogramma niet voor aan het CPB en kan daarom niet met dezelfde systematiek behandeld worden.
3. Tijdens dit debat moesten alle deelnemende partijen zich expliciet over stellingen uitspreken.
4. Robert Giebels en Gijs Herderscheë (2012), De grote thema's (1) Zorg. Eigen risico domineert debat, *de Volkskrant* 5 september 2012. Robert Giebels en Gijs Herderscheë (2012), De grote thema's (2) Pensioenen. Geen woord over uitholling, *de Volkskrant* 7 september 2012. Robert Giebels en Gijs Herderscheë (2012), De grote thema's (3) Arbeidsmarkt. Ontslagrecht is weinig sexy, *de Volkskrant* 8 september 2012. Maartje Bakker en Robert Giebels (2012), De grote thema's (4) Onderwijs. Welke kiezer denkt aan 2070?, *de Volkskrant* 10 september 2012. Robert Giebels en Tjerk Gualthérie van Weezel (2012), De grote thema's (5) Woningmarkt. Wie durft vingers te branden?, *de Volkskrant* 11 september 2012. Robert Giebels en Gijs Herderscheë (2012), De grote thema's (6) Europa moet, maar nooit van harte, *de Volkskrant* 12 september 2012.
5. De lijn heeft een richtingscoëfficiënt die gelijk is aan b_2/b_1 .

HERVORMEN EN HERVERDELEN

6. De items zijn:
1. Economic Left/Right “Parties can be classified in terms of their stance on economic issues. Parties on the economic left want government to play an active role in the economy. Parties on the economic right emphasize a reduced economic role for government: privatization, lower taxes, less regulation, less government spending, and a leaner welfare state: extreme left (0) and extreme right (10).
 2. Position on improving public services vs. reducing taxes: strongly favours improving public services (0) and strongly favours reducing taxes (10).
 3. Position on deregulation: Strongly opposes deregulation of markets (0) and strongly supports deregulations of markets (10)
 4. Position on redistribution of wealth from the rich to the poor: Strongly favors redistribution (0) and strongly opposes redistribution (10).
7. De linkse CMP-items zijn: centralisation, market regulation, economic planning, corporatism, protectionism, Keynesian economics, controlled economy, nationalisation, Marxism, social justice, welfare: pro, education: pro and labour groups: pro. De rechtse items zijn: decentralisation, free enterprise, protectionism: con, productivity, infrastructure, economic orthodoxy, welfare: con, education: con and labour groups: con.
8. GL stelde voor om het basispensioen AOW te laten beginnen nadat burgers 45 jaar hadden gewerkt, gezocht naar werk of gezorgd voor kinderen.
9. *Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal* 30 juni 2011.
10. *Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal* 26 maart 2015.
11. *Handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal* 21 november 2007.
12. Een schaal is geconstrueerd op basis van twee vragen uit de Chapel Hill Expert Survey:
1. How would you describe the general position on European integration that the party leadership took over the course of 2010?
 2. Taking everything in consideration, does the party leadership think that its country has on balance benefited or not from being a member of the European Union?
- De stress is 0.00.
13. Populisme wordt gemeten op basis van de methode van Pauwels (2011). Hij heeft 24 anti-elitaire woorden geselecteerd en kijkt hoe vaak die in programma’s voorkomen. De mate van populisme is het percentage anti-elitaire woorden in de programma’s van partijen in 2012.

Bibliografie

- Afonso, A. (2015). Choosing Whom to Betray: Populist Right-Wing Parties, Welfare State Reforms and the Trade-Off Between Office and Votes. *European Political Science Review*, 7(2), 271-292.
- Bakker, R., de Vries, C., Edwards, E., Hooghe, L., Jolly, S., Marks, G., Polk, J., Rovny, J., Steenbergen, M. & Vachudova, M. (2015), Measuring Party Positions in Europe: The Chapel Hill Expert Survey Trend File, 1999-2010, *Party Politics*, 21(1), 143-152.
- Bauer, M.W. & Becker, S. (2014). The Unexpected Winner of the Crisis: The European Commission's Strengthened Role in Economic Governance. *Journal of European Integration*, 36(3), 213-229.
- Benoit, K. & Laver, M. (2006). *Party Policy in Modern Democracies*. Londen: Routledge.
- Bobbio, N. (1996). *Left and Right. The Significance of a Political Distinction*. Londen: Routledge.
- CPB & PBL (2012). *Keuzes in kaart 2013-2017. Een analyse van tien verkiezingsprogramma's*. Den Haag: CPB.
- De Lange, S.L. (2007). A New Winning Formula? The Programmatic Appeal of the Radical Right. *Party Politics*, 13(4), 411-435.
- Derks, A. (2006). Populism and the Ambivalence of Egalitarianism. How Do the Underprivileged Reconcile a Right Wing Party Preference with Their Socio-Economic Attitudes? *World Political Science Review*, 2(3), 528-553.
- Downs, A. (1957). *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper Collins.
- Gemenis, K. & Dinas, E. (2010). Confrontation Still? Examining Parties' Policy Positions in Greece. *Comparative European Politics*, 8(2), 179-201.
- Inglehart, R. (1984). The Changing Structure of Political Cleavages in Western Society. In R. Dalton, S. Flanagan & P. Beck (Eds.) *Electoral Change. Realignment and Dealignment in Advanced Industrial Democracies*. Princeton: Princeton University Press.
- Katsanidou, A. (2013). The Euro Crisis and New Dimensions of Contestation in National Politics. In B. De Witte, A. Héritier & A.H. Trechsel (Eds.) *The Euro Crisis and the State of European Democracy* (pp. 242-263). Florence: European University Institute.
- Kitschelt, H. (1994). *The Transformation of European Social Democracy*. New York: Cambridge University Press.
- Kitschelt, H. & McGann, A.J. (1995). *The Radical Right in Western Europe*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Kriesi, H., Grande, E., Lachat, R., Dolezal, M., Bornschier, S. & Frey, T. (2008). *West European Politics in the Age of Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mair, P. (2007). Left/right Orientations. In R. Dalton & H.-D. Klingemann (Eds.) *The Oxford Handbook of Political Behaviour*. Oxford: Oxford University Press.
- McDonald, M. & Mendes, S. (2001). The Policy Space of Party Manifestos. In M. Laver (Ed.) *Estimating the Policy Positions of Political Actors*. Basingstoke: Routledge.

- Minkenberg, M. (2000). The Renewal of the Radical Right: Between Modernity and Anti-modernity. *Government and Opposition*, 35, 170-188.
- Mudde, C. (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Noël, A. & Thérien, J.P. (2008). *Left and Right in Global Politics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Pauwels, T. (2011). Measuring Populism: A Quantitative Text Analysis of Party Literature in Belgium. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 21(1), 97-119.
- Pellikaan, H. (2004). Partijen in een Politieke Ruimte. In G. Voerman (Ed.) *Jaarboek DNPP 2002*. Groningen: Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen.
- Pellikaan, H., De Lange, S. & Van der Meer, T. (2007). Fortuyn's Legacy: Party System Change in the Netherlands. *Comparative European Politics*, 5(3), 282-302.
- Pellikaan, H., Van der Meer, T. & De Lange, S. (2003). The Road from a Depoliticized to a Centrifugal Democracy. *Acta Politica*, 38(1), 23-49.
- PVV (2012). *Hún Brussel, óns Nederland. Verkiezingsprogramma 2012-2017*. Den Haag: PVV.
- Sammon, J.W. (1969). A Nonlinear Mapping for Data Structure Analysis. *IEEE Transactions on Computers*, 18(5), 401-409.
- Smith, G. (1989). Core Persistence: Change and the People's Party. *West European Politics*, 12(4), 157-168.
- SP (2012). *Nieuw Vertrouwen. Verkiezingsprogramma SP 2013-2017*. Amersfoort: SP.
- Van der Brug, W. (1997) *Where's the Party?* Proefschrift. Universiteit van Amsterdam.
- Van der Brug, W. & Van Spanje, J. (2009). Immigration, Europe and the 'New' Cultural Dimension. *European Journal of Political Research* 48(3), 309-334.
- Volkens, A., Lehmann, P., Merz, N., Regel, S., Werner, A., Lacewell, O. & Schultze, H. (2014). *The Manifesto Data Collection. Manifesto Project (MRG/CMP/MARPOR)*. Berlijn: Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB).

HERVORMEN EN HERVERDELEN

BIJLAGE. Mogelijk op te nemen stellingen.

#	Item	Keuzes in Kaart	Kieskompas	Stemwijzer	RTL debat	Trouw	Volkskrant	Eindscore
1	De eigen bijdragen in de zorg moeten worden verhoogd.	3.6	1	1	1	1	1	5.31
2	De pensioenleeftijdverhoging moet versneld worden ingevoerd.	2.3	1	1	1		1	4.2
3	De hypotheekrenteaftrek moet worden beperkt.	1.8	1	1	1	1	1	4.16
4	De WW-duur moet worden verkort.	1.3	1	1	1	1	1	4.11
5	Het ontslagrecht moet worden versoepeld.	0	1	1	1	1	1	4
6	Er moet worden bezuinigd op defensie.	1.6	1	1	1	1	1	3.14
7	Het leenstelsel moet de studiefinanciering vervangen.	0.1	1	1	1	1	1	3.01
8	De huren mogen sterker stijgen dan de inflatie.	0	1	1	1	1	1	3
9	Het ontwikkelingsamenwerkingsbudget moet worden verhoogd.	4.2	1	1	1		1	2.36
10	De marktwerking in de zorg moet worden vergroot	3.4		1	1		1	2.29
11	Er moet worden bezuinigd op weg aanleg.	1.9	1	1	1			2.16
12	De kinderbijslag moet inkomensafhankelijk worden.	1.8	1	1	1			2.16
13	De langdurige zorg moet naar de gemeenten.	1.6				1	1	2.14
14	Alleen de vergoedingen voor woon-werkverkeer met het openbaar vervoer blijven onbelast.	1.4	1	1	1			2.12
15	De uitgaven voor cultuur en media moeten worden verhoogd.	0.8	1	1	1			2.07
16	Er kan btw geheven worden over (gelegaliseerde) soft drugs.	0.5	1	1				2.04
17	De ziektekostenverzekeringspremie moet inkomensafhankelijk worden.	11.6				1		2
18	Er moet aanzienlijk meer geld worden uitgetrokken voor onderwijs.	4.2					1	1.36
19	Meer dan 14% van de energie moet in 2020 hernieuwbaar zijn.	3.8				1		1.33
20	Het belastingtarief voor de hoogste inkomens moet omhoog.	1	1					1.09
21	De belasting op vlees moet flink omhoog.	0.8		1				1.07
22	De Wet werken naar vermogen moet worden ingevoerd	0.8					1	1.07

HERVORMEN EN HERVERDELEN

#	Item	Keuzes in Kaart	Kieskompas	Stemwijzer	RTL debat	Trouw	Volkskrant	Eindscore
23	In de Randstad moeten meer woningen komen, eventueel ook in groene gebieden.	0.3		1				1.03
24	Er moeten speciale maatregelen komen voor starters op de woningmarkt.	0.1					1	1.01
25	De btw moet worden verhoogd.	11.6						1
26	De arbeidskorting moet worden verhoogd	9						0.78
27	De inkomstenbelasting moet worden verlaagd.	8.8						0.76
28	Er moet een kilometerheffing worden ingevoerd.	7.1						0.61
29	Het Witteveenkader moet worden aangepast.	4.6						0.4
30	De WW-premie moet worden verlaagd.	4						0.34
31	Het vitaliteitspakket moet worden beperkt.	3.2						0.28
32	Er moet een openruimteheffing worden ingevoerd	3						0.26
33	De vennootschapsbelasting moet worden verhoogd.	2.7						0.23
34	De nullijn voor de publieke sector moet gehandhaafd blijven.	2.1						0.18
35	De inkomensafhankelijke combinatiekorting moet worden verhoogd.	2						0.17

Opname in verschillende keuzevergelijkers. Bij *Keuzes in kaart* staat het verschil tussen de grootste intensivering en bezuiniging in miljarden. Bij de andere de opname in de keuzevergelijker. In de eindscores zijn deze alle samengenomen waarbij het maximum van de *Keuzes in kaart*-verschillen tot 1 is genormaliseerd. De twintig hoogstscorende items zijn opgenomen.